

YASAK! mı ? O da nedir?

Gündelik hayatın içinde varlığı hissedilen, görünürlüğü tartışmalı, görünür olduğunda varlık nedeni ile işlevi arasında pratikte bir çatışma alanı yaratan, pratikte anladığımız, teoride tam da kendini tanımlamayan, tanımlatmayan bir ad: 'yasak'.

I

Bolca anlam ve algı kayması içinde adını anıyoruz; 'Kural', 'yasa', 'tabu', 'kanun', 'haram'... gibi kısıtlayıcı olma özellikleri ile bilinen diğer kelimelerle iç içe kullanıyoruz. Kökeni Moğolca 'yasa' sözcüğü olan bu kelime, bizim bugün anladığımız yasak (forbidden) dan farklı oysa... 'Yasa' kelimesinin kökeni 'töre' yani 'gelenek' olarak işaret ediliyor. Bu anlamda doğu-batı ikileminde bölünmüş zihnimizin, 'yasak' karşısında teoride ve pratikte farklı algılar, yorumlar üretmesi pek de olağandışı bir durum olmasa gerek.

Temelde anlam olarak toplumsal yaşama dair düzenlemeleri kapsayan ve asıl görevi temel özgürlükleri korumak olan 'yasak'; bazı olası durum ve davranışlara kısıtlama getirerek toplumu ve toplum nezdinde tüm bireyleri korumak iddiası taşır. Hem yasaklanmış olan şeyi hem de yasaklayan kuralı ifade eden, bu garip kelime yukarıdaki bahsettiğimiz nedenlerle yeterince kafa karışıklığı barındırsa da bu içerik; toplumsal bir uzlaşma için yeterli görülebilmektedir. Ancak, düzenleyici otoritenin ne, kim olduğu, bu durum ve davranışların ne olduğu ve nasıl uygulandığı konusuna gelince pratikte bu iş yeniden oldukça tartışmalı bir boyut kazanır. Hele bu, bir iktidar alanı olarak, hür iradenin toplumsal yaşam içindeki rolünü belirleme konusundan sapıp; toplum içindeki bireyler arasında örtük bir ayrışmanın aracı olarak kullanıldığında, konu artık iyice içinden çıkılmaz bir boyut kazanır.

"Yasalar doğru oldukları için değil, yasa oldukları için yürürlükte kalırlar. Kendilerini dinletmeleri akıl dışı bir güçten gelir. Yasa koyanlar da çok kez budala ya da eşitlik korkusuyla haksızlığa düşen kimselerdir. Nasıl olursa olsunlar, insandırlar sonunda, her yaptıkları şey ister istemez sudan ve değişkendir. Yasalardan daha çok, daha ağır, daha geniş haksızlıklara yol açan ne vardır?" - Michel de Montaigne

II

'Tasarım' ve 'yasak' ikilisine bakarsak; bu ikili içinde 'yasak', tasarımcı için olmazsa olmaz görünen, gereklilik ile bağımlılık sarkacında hareket eden yeni bir anlamlar kazanır:

'Yasak', amacı yaratmak olmayan, sınır belirleme ve kontrol etme üzerine kurulu bir eylemi, durumu tarif eder. Tasarım için 'yasak', bu anlamda hayal gücü ve yaratıcılığın sınırlarını belirleyen bir kavrayış üretmektedir. Ancak tasarımcılar için 'yasak' genelde bir meydan okuma olarak algılanır. Yerleşik kalıpları bir yana bırakıp, farklı bir şekilde bakabilmenin imkanını görünür kılmaya açısından varlığı önemlidir. Yoksa da çoğunlukla talep edilir... Burada talep edilen 'yasak' en geniş anlamıyla sınır belirleyenler kümesini temsil eder. Ve çoğu kez tasarım sürecine dışarıdan katıldığında bu içeriği kazanır. Bir de tasarımcının zihninde inşa edilen, yazılı kayıtlarına ulaşamayan ve deneyimlerle güçlenerek biriken, zamanla da kurtulması zorlaşan bir otokontrol, otosansür, içgörü oluşturan, refleks olarak üretilen, gizli yasaklar kodu vardır ki; sanırım bir tasarımcı için en tehlikelisi de budur. Deneyim ve süreklilik adına üretimleri kontrol eden, tabularla işbirliği içinde örgütlenen bu kodlar; kendine -taze olana göre- daha hızlı ve kolay bir meşruiyet zemini bulur. Bir tasarımcı için kendi yaşadığı kültür ile etkileşimi sonucu zihninde inşa ettiği, üretim anına kadar görünmeyen ve

eylemlerine pranga vuran bu düşünme kalıpları, en az dıştan gelenler kadar 'tasarım süreci' nin bir parçası olarak sorgulanmayı hak eder.

Sorular:

1. Öğrenim gördüğünüz yıllarda karşılaştığınız tasarımsal yasaklar nelerdi?

Tasarımsal bir yasak hiçbir zaman konmazdı. Ama 'mimarlık=bina'dır düşüncesi üzerine kurulu bir eğitim aldığımız için, teknik olarak binanın inşa edilebilirliği, kendini az riske atan, fonksiyon/işlev şeması doğru çalışan, kendi tipolojisine uyan, modernist öğretinin 'form-fonksiyonu izler' aforizmasıyla terbiye edilen bir ortamdan geçtim diyebilirim. 1992-97 yıllarında eğitim aldığım, post-modernizm ve dekonstrüktivizm'in izlerinin mimarlık ortamında tartışıldığı yıllar olmasına rağmen; proje stüdyoları kent, bağlam gibi konuların neredeyse hiç tartışılmadığı, bağımsız parsellerde, konut,otel,hastane,kongre merkezi gibi yapı tipolojilerine ait verili programların fonksiyon şemaları ile geliştirildiği, sonra bunların 3. boyutta kabuklaştırıldığı, süssüz-bezemesiz beyaz prizmaların kompozisyonları ile mimarlığın arandığı ve bir tür 'model' olarak formüleleştirildiği bir ortamdı... Okuldaki mimarlık eğitimi hayatımın böyle bir ortamla mücadele ile geçmiş olması; belki de yukarıda anlatılanları benim kendime yasakladığım bir yaklaşım haline getirmiş olabilir.

2. Bugün bir tasarımcı/kuramcı olarak yasaklar ve tabularla karşılaşıyor musunuz?

Yukarıda 'tasarım' ve 'yasak' ikilisine ilişkin değerlendirmemde dillendirdiğim gibi yasaklar ile hem içten hem de dıştan karşılaşıyorum. Hepsinin var olması ama hiç birinin gerçek olmaması; bir tasarım süreci için en zorlayıcı nokta kuşkusuz. Her defasında yapıcı çevrenin dayattığı olasılıklar, zorunluluklar, kabuller, yargılar daha baştan sizi çaresiz bırakıyor gibi görünüyor; ancak tasarım sürecinde hepsiyle müzakereye başladığınızda birer birer yok oluyorlar... Tıpkı uzakta gördüğünüz kocaman, gri bir duvar zannettiğiniz şeyin yaklaştıkça bir sis olduğunu anlıyarak ve içinden geçip gidebilmeniz gibi.

3. Dünyada ve Türkiye' de tasarım yasakları bağlamında nicelik ve nitelik olarak farklar var mı? Yani, Türkiye bir yasaklar cenneti mi?

Kendimi bu soruya yanıt verebilecek kadar deneyimli görmüyorum. Ancak Londra' daki gözlemlerim bana şöyle bir yorum yaptırmıştı: Kurallar ve tarif edilen sınırlar teoride ve pratikte o kadar birbirini karşılıyor ki; bir mimar o sınırlar tarafından belirlenen süreçte aslında tahmin ettiğinizden daha nitelikli ürünler üretebiliyor. Benim yaşadığım ortamda ise tüm o sınırlar kağıt üzerinde ve sözde var. Resmi ya da gayriresmi sınır denetçileri dahil, kimse bunları işler kılmadığı, uymadığı için de zamanımızın çoğunu tasarımın kendi içsel yolculuğundan çok tasarımın oluşacağı ortam ve koşulları oluşturmakla geçiriyoruz. NL Architects'ten Walter Van Dick ile sunumlarımız sonrası sohbet etme fırsatım olmuştu. Sunumumu özellikle de tasarım yaklaşımım çok ilginç bulunduğunu söylemişti. Sunumumda aktörler ve koşullar üzerinden kurulan, baştan belirlen(e)meyen bir tasarım süreci izlediğimizden; bu sürecin de ancak sonunda anlatılabilir hikayeye ulaştığından ve her defasında farklı olan bir tasarım stratejisi üretmeye çabaladığımızdan bahsetmiştim.

Sohbetimiz sırasında keşke sizin gibi basit bir fikir ve onun evrimleşmesi üzerine kurulu tutarlı bir tasarım süreci oluşturma ve bunu anlatma şansımız olsa demiştim. Çünkü bizim böyle bir fikrimiz olsa bile; bunu baştan ifşa etmemiz ve oldurmaya çalışmamızın baştan onu ne hale dönüşeceğini bilmediğimiz bir sürece iteceğine; aktörler ve koşulların bunu her defasında hatta uygulama sırasında bile manipüle etme, değiştirme eğiliminde olduklarını anlatmaya çalışmıştım. O da çok anlam verememişti doğrusu...

“Bizim eskiz ve düşüncemiz yapının inşası bitene kadar mal sahibi de dahil kimsenin değiştiremeyeceği şekilde haklarımız saklı olarak ilerler. Bizim bütün bu haklarımızı koruyan yasal düzenlemeler var.” demişti... Ben de herşeyin belirsiz ilerlediği bir ortamda kendi alanınızı belirlemek gibi zor çabaya ihtiyaç duyduğumuzu, pek çok kişinin de bu çabayı harcamadığı, kendine akışa bıraktığı için de mesleki anlamda, üretimlerin niteliği anlamında büyük bedeller ödemek durumunda kaldığımızı anlatmıştım.

4. Kendi yaşam süreniz içinde yasakların dünyada ve Türkiye’de nitelik ve nicelik değiştirdiğinden söz edilebilir mi?

Dünyayı ve Türkiye’yi bilemem ama benim bakışım ve algılamamın değiştiğini söyleyebilirim. Genel bir değişimden çok; etkileşim ve iletişim yüzeyinin artması, sürtünme yüzeylerinin azalmasından bahsedebiliriz belki... Bu da değişimden çok çoğalmanın bir göstergesi olarak algılanabilir.

5. Yasaklar, tasarım dünyasındaki değişimin dinamiklerinden biri olarak tariflenebilir mi? Kuşkusuz. (bkz. Yukarıda ‘tasarım’ ve ‘yasak’ ikilisine ilişkin yapılan değerlendirme)

6. Tasarımda yasak kavramını anlatmak için örnek niteliğinde bir düşünsel ve/veya tasarımsal ürün adı verebilir misiniz?

Lars von Trier, ‘Beş Engel’ (The Five Obstruction/2003) filminde; ustam dediği Jorgen Leth’in yıllar önce çektiği kısa film “Perfect Human -Kusursuz İnsan”ı ; Haiti’ye taşınmış, huzurlu bir hayat süren yönetmen Leth’ i sarsmak ve onu kendine getirmek için beş kez daha çekmesi için ikna eder. Ancak her çekim Trier’ in koyduğu engellere göre gerçekleştirilecektir. Leth anlaşmayı kabul eder ancak Trier zamanla tatmin etmesi güç ve istekleri bitip tükenmeyen birine dönüşür. Leth aylarca Küba’ dan Hindistan’ a uzanan uzak yolculuklar yaparak filmlerini gerçekleştirir ancak Trier hatalara karşı sert ve acımasızdır. Leth, Trier’ in kurallarına göre filmlerini çekerken bir kurala uymaz. Buna karşı bir sonraki kural’ da Trier ceza olarak “Kural yok herşey serbest...” der...

Boğaçhan Dündaralp, mimar